

Robert J. Shiller: Narratív közgazdaságtan. Hogyan hatnak a vírus módjára terjedő történetek a gazdaságra? HVG Könyvek, 2020; ISBN 9789633049914

Shillerről a Yale Egyetem-i honlapjáról: „a Yale Közgazdaságtani Tanszékének és a Yale Cowles Alapítványának a Közgazdasági Kutatásokért Sterling professzora (ami ott a legmagasabb egyetemi tudományos rang, s olyan, véglegesített oktatók kapják, akiket a legjobbnak tartanak a szakterületükön), továbbá a Yale School of Management Pénzügyek Nemzetközi Központjának Pénzügyek Professzora és 'Fellow' rangú tagja. Munkái foglalkoznak a pénzügyi piacokkal, a pénzügyi innovációval, a viselkedésgazdaságtannal, a makrogazdaságtannal, az ingatlanok gazdasági kérdéseivel, statisztikai módszerekkel, valamint a piacokkal kapcsolatos magatartásokkal, véleményekkel és erkölcsi megítélésekkel.

2013-ban kapta meg a közgazdasági Nobel-emlékdíjat, megosztva Eugene Famával és Lars Peter Hansennel, 'a piaci eszközök árának empirikus elemzéséért'.

[Az emberben olykor feltámad a kisördög: 'A kimondott szótól a tettig hosszú az út' tartja az olasz közmondás. 1997-ben a közgazdasági Nobel-emlékdíjat két amerikai professzor kapta a derivatívák (származtatott befektetési eszközök) értékének megállapítására szolgáló új módszerükért. A módszert egy fedezeti alap, a Long Term Capital Management gyakorlati alkalmazásba vette, s ennek igazgatóságában helyt kapott a két professzor is. Szédületes piaci felfutás és kezdeti nyereség után – nagybefektetők 'térden csúszva' könyörögtek, hogy beszállhassanak – az LTCM hozta össze minden idők egyik legnagyobb pénz- és tőkepiaci összeomlását, amely kevés híján a világgazdaságot is nagy bajba sodorta. A piacot ugyanis olyan tényezők alakították, amelyeket a módszer nem vett kellőképp figyelembe.]

Shillert már ismerjük: George A. Akerloffal írt, *Balekhalászat – A manipuláció és az átvevés közgazdaságtana* c. könyvéről (HVG Könyvek, 2016) az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2017/1. számában szóltunk. Felkerült a New York Times bestsellerlistájára is.

A HVG Könyvek ajánlójából: „Hogyan befolyásolják a döntéseinket és a viselkedésünket a lényegtelennek tűnő történetek? *Robert Shiller Nobel-emlékdíjas közgazdász legújabb könyve rendkívüli áttörés, mivel a gazdasági narratívák eddig ismeretlen világát tárja fel. Meggyőződéssel állítja, hogy a válságok előre jelzéséhez és a piaci problémák hatékony kezeléséhez a vírus módjára terjedő, népszerű gazdasági történetek szisztematikus elemzésére – narratív közgazdaságtanra – is szükség van.*

Újszerű megközelítésben, rengeteg – eddig figyelmen kívül hagyott – történelmi példával, digitális adatbázisok felhasználásával teszi le az új paradigma alapjait. Gondolatébresztő fejtegetéseiből kiderül, hogy a gazdasági döntéseinket az igaz vagy éppen hamis történetek egyaránt befolyásolhatják. (Márcsak azért is, mert oly gyakran nehéz, vagy épp lehetetlen tudni, mi igaz és mi nem, s ez a kommunikáció modern világában még sokkal nehezebbé válik – Osman P.)

Megtudhatjuk azt is, miképp válhatnak a szájhagyomány útján, valamint a sajtó és a közösségi média csatornáin terjedő sztorik a gazdasági események hajtóerejévé, vagy vezethetnek válságokhoz, tömeges munkanélküliséghez, fokozódó egyenlőtlenséghez, vagy akár háborúhoz.” (Kiemelések mindenütt a recenzió szerzőjétől.)

Expozíció: „Ebben a könyvben egy új elmélet születésének lehetünk tanúi, amely újfajta magyarázatot kínál a gazdasági változásokra azáltal, hogy hozzáad a gazdaságot mozgató tényezők szokásos listájához egy új és fontos elemet: a szájról szájra, valamint a sajtó és a közösségi média csatornáin vírusszerűen terjedő, népszerű történeteket. Sok esetben a közgondolkodás irányítja a hétköznapi döntéseinket, amelyek később hatással lehetnek a nagyobb jelentőségű döntéseinkre is, például arra, hogyan és hol fektessük be a pénzünket, mennyit költsünk és takarítsunk meg, továbbtanuljunk-e vagy inkább munkát vállaljunk. Ezzel a – gazdasági viselkedést befolyásoló, népszerű narratívák járványszerű terjedését vizsgáló – könyvvel szeretnék hozzájárulni, hogy minél pontosabban előre jelezhessük a közelgő gazdasági eseményeket, sőt fel is tudjunk készülni rájuk, és jobban meg tudjuk határozni, hogyan érdemes strukturálni a gazdasági intézményeinket és magát a gazdaságpolitikát.

Meglehet, hogy a gazdasági előrejelzéseket készítő szakértők tényleg minden tőlük telhetőt megtesznek, és ez a legtöbb, amit nyújtani tudnak. De úgy tűnik – tekintve, hogy az egyes gazdasági események minden látszólagos ok nélkül újra és újra bekövetkeznek –, *ideje lenne fontolóra venni, hogy a gazdaságelmélet talán megérett az alapos fejlesztésre.* Ritkán látni, hogy egy közgazdász – a múlt értelmezése vagy a jövő előrejelzése során – az események kapcsán egy üzletember vagy egy újságíró, ne adj’ isten, egy taxisofőr véleményét idézné. *Pedig csak úgy érthetjük meg bonyolult gazdaságunk működését, ha számításba vesszük a gazdasági döntéseket érintő narratívákat és gondolatokat is, függetlenül attól, hogy azok helyesek-e vagy tévesek.*

Én magam *nem egy új narratívát kívánok előadni*, hanem mások narratíváit szeretném tanulmányozni a nagyobb gazdasági események kapcsán. Azokra a népszerű narratívákra vagyok kíváncsi, amelyek vírusszerűen terjedtek.

A narratív közgazdaságtan kifejezés használatakor *két dologra igyekszem odafigyelni*: (1) a történetekbe ágyazott gondolatok szájhagyomány útján történő, járványszerű terjedésére, valamint (2) az emberek azon törekvéseire, amelyekkel megpróbálnak új, járványszerűen terjedő történeteket generálni, illetve a már létező történeteket igyekeznek még jobban elterjeszteni. *Elsősorban azt szeretném vizsgálni, hogyan hat a történetek terjedése a gazdasági eseményekre.*

A hagyományos gazdasági megközelítések nem vizsgálják, milyen szerepet játszanak a közhiedelmek – vagyis a narratívák – a nagyobb gazdasági eseményekben. *Ha a közgazdászok a gazdasági események magyarázataiba beillesztenék a köznapi narratívák értelmezését is, az előrejelzéseikben is fogékonyabbak lennének az efféle hatásokra.* Ezáltal sokkal használhatóbb eszközöket adhatnának a döntéshozók kezébe, hogy azok jobban fel tudjanak

készülni a várható fejleményekre, és eredményesebben kezelhessék őket. Éppen ezért *ebben a könyvben amellett* érvelek, hogy a közgazdászok akkor teszik a legtöbbet saját tudományáguk fejlődéséért, ha kidolgozzák és beépítik abba a narratív közgazdaságtan művészetét. Az első néhány fejezetben bemutatom, hogyan alapozható meg a tudomány és a művészet ilyenén egyesítése, és hogyan hozható létre ezáltal egy még megbízhatóbb közgazdaságtan. [„Művészet” – a tágabb közönség körében egyik legismertebb modern közgazdász, a közgazdasági Nobel-érmes Paul A. Samuelson, a modern közgazdaságtan egyik megalapozója írja a William D. Nordhaus-zal írt, világhírű *Közgazdaságtan* c. könyvük (Akadémiai Kiadó, 2005) előszavában, hogy 'A közgazdaságtan legalább annyira művészet marad mindig, mint amennyire tudománynak számít.' S eléggé elszánt eretnekként meglehetősen megalapozott érvelését lehet adni annak, hogy tárgya természetéből következően a makrogazdaságtan nem tud olyan egzakt tudománnyá lenni, mint pl. a matematika, a műszaki- és a természettudományok – Osman P.]

Ebben a könyvben kísérletet teszek arra, hogy az epidemiológiával – a járványtannal, a betegségek terjedésével foglalkozó tudományággal – összefüggésben összefoglaljam eddigi munkáim eredményeit, és a nagyközönség elé tárjam azt az elképzelést, hogy *a gondolatvírusok felelősek a gazdasági tevékenységekben megfigyelhető számos változásért.*” (Innentől minden idézet a könyvből.)

Ultranéhez feladat: „Gyakran nem is előrejelzést akarunk adni, hanem figyelmeztetést. Soha nem az a célunk, hogy csupán előre jelezzük a katasztrófát, hanem inkább az, hogy olyan lépéseket tegyünk, amelyekkel megakadályozhatjuk a bekövetkezését.” – Ha belegondolunk: a közgazdaságtan, pontosabban annak makrogazdaságtan ága olyan bonyolult rendszerekkel foglalkozik, amelyeknek – legalábbis a tudomány jelenlegi állása mellett – technikai képtelenség minden ágát-bogát, tényezőjét, azok külső és belső összefüggéseit a kellő alapossággal kiismerni, és felmérni azoknak a rendszer működésére gyakorolt hatását, s e működés ezekből következő alakulását. Ezért az előrejelzések nem is képesek minden, a tényleges működést alakító tényezőt figyelembe venni, és hatásaik eredőjét megbízhatóan kiszámítani. Még ennél is nehezebb kimunkálni, hogy milyen beavatkozásokkal lehet ennek az eredőnek a nemkívánatos alakulását megelőzni vagy legalább korrigálni, méghozzá úgy, hogy azt ezt szolgáló intézkedések ne terheljék az ésszerűen elfogadhatónál jobban az érintetteket.

A gazdasági narratívák természetrajzához: „A gazdasági narratíva egy ragályos történet, amely képes hatást gyakorolni az emberek gazdasági döntéseire. Ezen túl, hogy felvesznek-e egy alkalmazottat, vagy várnak egy kedvezőbb időszakra; belevágnak-e valami újba, vagy inkább óvatosak maradnak; elindítanak-e egy vállalkozást, vagy befektetnek egy bizonytalan, spekulatív pénzügyi eszközbe. A gazdasági narratívákat általában nem a leginkább közszájon forgó sztorik között találjuk, így ahhoz, hogy felfedezzük őket, mindig a történetekben rejlik, gazdasági viselkedést befolyásoló potenciált kell keresnünk.”

„A narratívák járványszerű terjedését be kellene építeni a gazdaságelméletbe. Máskülönb a gazdasági változások egyik nagyon is valós, konkrét és fontos mechanizmusa, valamint a gazdasági előrejelzések egyik kulcsfontosságú eleme továbbra is rejtve marad előttünk. Ha nem értjük meg a népszerű narratívák járványszerű terjedésének folyamatát, akkor soha nem érthetjük meg teljesen, hogyan és mitől változik a gazdaság és a gazdaság szereplőinek viselkedése. Az orvoslásban a járványok előrejelzésének könyvtárnyi szakirodalma van. Ebből világosan kiderül, hogy ha megismerjük a járványok természetét és a fertőzést okozó tényezők szerepét, akkor pontosabbak lesznek az előrejelzéseink annál, mint ha csak statisztikai módszerekre hagyatkozánk.”

„A narratíva mindig ragályosabb, ha az emberek személyes kötődést tudnak kialakítani a történet forrásával vagy annak egyik szereplőjével, legyen az akár egy kitalált archetípus, akár egy valódi híresség. Vegyük például azt a narratívát, amelyben Donald J. Trump egy keménykezű és briliáns üzletember, aki önerőből lett milliárdos. Ez adta a magját annak a gazdasági narratívának, amelynek köszönhetően megtörtént az elképzelhetetlen, és 2016-ban Trumpot megválasztották az Egyesült Államok elnökének. A hírességek olykor maguk szövik a saját történeteiket, ahogy Trump is, de többnyire csak hozzáadják a nevüket egy régebbi, gyengébb narratívához, hogy azt ragályosabbá tegyék. Tipikusan ilyen az önerőből felemelkedett ember története, amelyet már oly sokszor elmeséltek, csak mindig más híresség nevével. (A könyvben számos, hírességhez kötött narratíva kerül majd szóba.)”

„A narratív közgazdaságtan jól illusztrálja, hogyan alakulnak át ezek a népszerű történetek az épp aktuálisan vágyott gazdasági hatás érdekében, nemcsak recesszió vagy válság, hanem más, fontos gazdasági jelenségek idején is.”

„A narratívák végső soron mindig fontos közvetítőszerepet játszanak a kultúrában, a kor-szellemben és a gazdasági viselkedésben lezajló gyors változásokban. Néha összefonódnak a divattal, a mániával, mindenféle múltó hóborttal, amelyet aztán a dörzsölt marketingesek és egyéb reklámszakemberek felerősítenek, hogy profitáljanak belőle.” – Ez így persze meglehetősen egyszerűsítése a valóságnak. „A dörzsölt marketingesek és egyéb reklámszakemberek” régóta fennálló és mind fontosabb, önmagát folyamatosan fejlesztő, modernizáló szakma művelői, akik az alkalmazójuk vagy megbízójuk profitjának növelésén dolgoznak, s ebben a tudomány állásából meríthető legújabb eszközöket is igyekeznek felhasználni. A technológiák és a gazdaság fejlődésével már ott tartunk, hogy gyártani szinte bárki bármit tud – az így kialakult mind élesebb versenyben eladni a művészet, méghozzá egyre nehezebb. Ma már a legjobb bor sem megy el cégér nélkül, s a vásárlói hajlandóság alakításában mind nagyobb szerep jut a marketingnek és benne a narratíváknak, amelyeket gyakran a marketing bocsát szárnyra a céljainak megfelelően formálva és célozva. Saját szakterületünket nézve, igen egyértelmű és karakteres a kapcsolat a narratívák és az árjelzők között, különös tekintettel a védjegyekre, a kereskedelmi nevekre és a földrajzi árjelzőkre. Ezek vonzerejét – amelyet az árjelző felidéz – már régóta igen nagy és szakszerű munkával kell

felépíteni, ha gazdasági hasznot akarnak húzni belőlük, s ebben az építkezésben nagy szerepük vannak a narratíváknak.

A közgazdaságtan lemaradása: „Közgazdász kortársaim többsége úgy véli, hogy a közösségi narratívák témaköre 'nem a mi asztalunk'. Némi unszólásra is legfeljebb azt javasolják, hogy ezzel inkább az egyetem más részlegein kilincseljünk, például a szociológia és kommunikációs tanszéken. Csakhogy ezeknek a területeknek a szakértői sok esetben nem igazodnak el a közgazdasági elméletek között, így elválík egymástól a narratíváknak és a narratívák gazdasági eseményekre gyakorolt hatásainak a vizsgálata.

Egyetlen közgazdász sem adott hiteles előrejelzést arról, hogy az egész világot megrázza majd az 1930-as évek amerikai gazdasági válsága – ez csak azután vált világossá, miután bekövetkezett. Kevés szakember látta előre, hogy 2005-ben kipukkad az amerikai ingatlanlufi, és 2007–2009-ben hatalmas recesszió, pénzügyi világválság követi. (Shiller további markáns példákat is hoz – Osman P.) Amióta világ a világ, az adatokkal dolgozó közgazdászok mindig is kiválóan értettek elvont elméleti modellek felállításához, és a rövid távú gazdasági adatok elemzéséhez. *Képesek pontosan előre jelezni az elkövetkező néhány negyedév makroökonomiai változásait, de az egyéves előrejelzéseik már vagy fél évszázada valójában hasznavehetetlenek.* – A Covid okán és kapcsán pedig olyan, gyors és előre nem látható, mélyreható változások mentek végbe, amelyek minden előrejelzést borítottak, és – ami talán még rosszabb – egyben megmutatták, hogy a mai világgazdaságban már ez is bármikor megtörténhet.

„A gazdaság reál és humán vonatkozásainak, valamint hirtelen és váratlan bekövetkező változásainak megértésében a legkülönbözőbb tudományos módszerek lehetnek relevánsak. A közgazdászok, amikor a történelem legnagyobb jelentőségű gazdasági eseményeit akarják megfejteni, csak ritkán foglalkoznak a kérdéses eseményekhez társuló, fontosabb narratívákkal.

A közgazdaságtan ebben messze elmarad az összes többi tudományág mögött. (Ezt Shiller ábrával szemlélteti – Osman P.) Miközben minden más területen egyre nagyobb figyelmet fordítanak a narratívákra, a közgazdaságtan és a pénzügytan még mindig csak felzárkózni próbál, annak ellenére, hogy *rendre felmerül az igény az empirikus – avagy tapasztalati – közgazdaságtan átfogóbb megközelítése iránt.* Úgy tűnik, hogy a közgazdászok többségét nem érdekli az írott szavaknak az a hatalmas adatbázisa, amelyet felhasználhatnának a narratívák tanulmányozásához.” – „Nem érdekli?” Úgy is vehető, hogy az ő szemszögükből épp elég nehézséggel küzdenek enélkül is, ráadásul a narratívák tudományos igényű kezelése önmagában is óriási feladat, amelynek alighanem még jelentős részben hiányzik a tudományos alapja és módszertana. Felettből tanulságos és érdekes betekintést ad ennek egyik részterületébe Sztvetelszky Zsuzsanna és Bodor-Eranus Eliza A pletyka természete c. könyve (Typotex, 2020) Ők a pletykáról írják, hogy az a terjedése során minden felbukkanásánál változik, s ez valószínűleg a narratívák nagy részére is igaz – ami még inkább megnehezíti

a közgazdasági elemzésekhez szükséges megbízhatóságú kezelésüket. A közgazdászoknak a narratívák érdemi bevonásától való húzódozása így igazából érthető. Ha megteszik, azzal az önmagában is szinte lehetetlenül nehéz feladatukba az abban akár jelentős hatással is bíró további független változóknak egy nehezen behatárolható és még nehezebben kezelhető halmazát hozzák be. Ki bolond erre vállalkozni, hacsak világossá nem válik, hogy enélkül nem megy?

Jámbor óhaj? „A közgazdászok azonban annyit elismerhetnének, hogy *a narratív közgazdaságtan születőben lévő elmélete nem kevesebbet ígér, mint hogy segít nekünk megbízhatóságban előre látni és jelezni a nagyobb gazdasági eseményeket.* Gyakrabban lehetne, sőt kellene tanulmányozniuk a narratívákat, és gyűjteniük információkat más – ebben a fejezetben említésre kerülő – tudományágak szakértőitől.”

Keynes példája: „A cambridge-i közgazdász, John Maynard Keynes 1919-ben megjelent könyvében azt jósolta, hogy az I. világháborút lezáró versailles-i békeszerződésben Németországra kényszerített súlyos kompenzációk miatt eluralkodik majd az országon az elkeseredettség. Nem Keynes volt az egyetlen, aki a háború után ilyen jövőt jósolt. Keynes azonban *gazdasági tényekkel tudta igazolni állítását.* Németország valóban képtelen volt teljesíteni a rárótt kártérítési kötelezettségeket. Keynesnek igaza volt, amikor azt mondta, a fizetés kikényszerítése komoly veszélyekkel jár. Előre megmondta, hogyan értelmezik majd a németek a kártérítést és a békeszerződés vonatkozó záradékát, amely szerint Németország háborús bűnököt követett el. Keynes véleménye jól példázza, mi is az a narratív közgazdaságtan, hiszen arra összpontosít, hogyan értelmezik majd az emberek a versailles-i békeszerződés történetét az adott gazdasági körülmények között. Ráadásul véleménye egyben előrejelzés is volt, hiszen az 1919-es év külpolitikájának 'olcsó melodráma' közepette ő egy közelgő háborúra figyelmeztetett.” – A példa külön érdekessége, hogy Keynes a Németországban várható társadalmi történéseket jósolta meg, amelyekről utóbb bebizonyosodott, hogy nagyrészt narratívák szárnyán, azok nyomására alakultak. A Harmadik Birodalom felemelkedését a társadalomban terjesztett narratívák vitték előre, igen hathatósan mozgósítva erőket és tömegeket a bennük megadott célok érdekében. Keynes szavainak és jóslatának beteljesedését mutatja a következő idézet.

„Ha tudatosan Közép-Európa nyomorba döntésére törekszünk, akkor – merem állítani – nem marad majd el a bosszú sem. Akkor nagyon sokáig semmi sem odázhatja el a reakció erői és a forradalom kétségbeesett megrázkódtatásai közötti polgárháborút, amelynek fényében eltörpülnének az utóbbi évek német háborújának borzalmai, s amely, bárki legyen is a győztes, szét fogja rombolni nemzedékünk civilizációját és haladását” [írta Keynes]. Keynesnek igaza lett: a II. világháború húsz évvel később a múlt nem akaró düh légkörében kezdődött meg, és 62 millió életet követelt. Figyelmeztetését közgazdaságtani tényekre alapozta, és a gazdasági viszonyok felmérésével támasztotta alá. Csakhogy Keynes nem a mai értelemben vett, tiszta közgazdaságtanról beszélt. A bosszút meg a forradalom két-

ségbeesett megrázkódtatásait emlegette, és morális nézőpontokkal teli narratívákra utalt, mélyebb értelmet adva a tetteinknek.”

Modern idők – ezúttal a legmodernebb technológiák urainak rendezésében: „A könyvben szereplő narratív közgazdaságtannal kapcsolatos gondolatok egybecsengenek az információs technológia és a közösségi média legújabb fejlesztéseivel, hiszen manapság a történetek ezeken a csatornákon jutnak el a világ minden pontjára, és a másodperc törtrésze alatt vírusszerűen terjednek el. Ezek a médiumok alapjaiban határozzák meg az emberek gazdasági viselkedését.” – Mindinkább a politikait és a közéletit is! 2009-ben jelent meg Rahaf Harfoush: *Yes We Did – An inside look at how social media built the Obama Brand* c. könyve (Igen, megcsináltuk – Belső betekintés, hogyan építették fel a közösségi médiában az Obama márkát – Pearson Education). Előbb-utóbb bizonyára valakik megírják a 2020-ról szóló *Yes We Undid* történetet is. S mert az adatok értelmezés révén és keretében válnak információkká, utóbbiak pedig nagyrészt narratívák formájában hatnak a gazdaságra és a társadalomra, említést érdemel itt egy másik felemelkedőben lévő tudományág is: a digitális adatok geopolitikájáé. (Amaël Cattaruzza: *A digitális adatok geopolitikája – Hatalom és konfliktusok a big data korában* – Pallas Athéné Könyvkiadó, 2020). Két kulcstétel a könyvből: „Nemzetközi szinten az adatok az államok és a politikai szereplők számára a hatalom és az erődemonstráció eszközei” – a hatalom megmutatkozásához és ezzel érvenyesüléséhez a közvetlen ráhatáson túl főként az arról szóló narratívák szolgálnak eszközként, miként az erődemonstrációkhoz is. És: „Az adatok egy társadalmi konstrukció gyümölcsei, s az, hogy milyen értelmet tulajdonítunk nekik, attól függ, hogy hogyan dolgozzuk fel és interpretáljuk őket.” Így lesz az adatból információ, ez a művelet sor határozza meg annak használhatóságát, az információk pedig igen gyakran narratívák révén fejtik ki a hatásukat.

Visszatekintés is: „Ebben a könyvben azonban visszanyúlok a messzi múltba is, és megvizsgálom azokat az időszakokat, amikor még sokkal lassabb volt a kommunikáció, mert teherautón és vonaton szállított újságok révén, vagy telefonon és telegráfon terjedtek a történetek.”

Aranycsinálók és narratívák: a modern idők aranycsinálói a spekulációs befektetők. Ők azok, akik igyekeznek előre látni a piaci árak alakulását, és ebből határidős ügyletek révén minél nagyobb hasznot húzni. Összességében óriási pénzek mozognak így, nagyságrendekkel nagyobb volumenben, mint a reálgazdasághoz kapcsolódó befektetési forgalom. A bizalmas, belső információkra támaszkodó ügyletek kötését törvények tiltják, így a befektetők nagy, nem hivatásos hányada részben a tanultak, részben az így-úgy hallottak, valamint az ezekre is támaszkodó ösztöneik alapján dönt. Tanultak: óriási szakirodalma van a befektetésnek, ám ha jól megnézzük, a könyvek mondandója nagyrészt narratívák formájában jelenik meg és fejt ki okító hatását. Szóltunk is a Szemlében néhányról: A hallomások, keringő információk szinte tisztán ebbe a műfajba esnek. A nagy példaképekről, a világ híres befektetőiről Benjamin Grahamtól, Jesse Livermore-tól és André Kostolanytól Warren Buffettig és tovább szintén nagyrészt narratívák révén szereznek tudomást és ösztönzést a

mai aranycsinálók, azaz a nem hivatásos befektetők. S az arannyal teli fazék a szivárvány túlsó végén: az óriási vagyonok méretéről szóló számok is sajátosak: már az egzaktak tűnő adatokban is nagyrészt becslések rejlenek: „könyv szerinti értékek”, amelyekről a valóság legfeljebb csak a tényleges adásvételekben derül ki, e vagyonok híre, buzdító hatása pedig többnyire narratívák szárnyán terjed.

A könyv tartalmáról: „Mondanivalómat négy részre bontottam. Az I. részben meghatározom az alapfogalmakat, és felvázolom, milyen ihletet meríthetünk az orvostudománytól a történelemig, a legkülönfélébb tudományágak ezirányú kutatásaiból, majd két olyan példát – narratívát – mutatok be, amelyet valószínűleg többen is ismernek: 1) a 2009-ben világhódító útjára indult bitcoin (a bitcoin egy informatikai eszközökkel létrehozott és nyilvántartott fizetőeszköz, ún. kriptovaluta, amelynek használata is ezen eszközök segítségével történik. Meghatározó jellemzője, hogy a kibocsátása nem kötődik államhoz, sem a hagyományos bankrendszerhez. Jelenleg a legnépszerűbb kriptovaluta, piaci értékének nagy ingadozása miatt főként spekulatív célra használják. Egyes narratívák szerint nagy szerepe van illegális ügyletekben. Az említett példára lentebb kitérünk – Osman P.), és 2) az 1970–80-as években vírusszerűen terjedő Laffer-görbe narratívája. (‘Azt a görbét, amely az adókulcsot viszonyítja az adóbevételekhez, Laffer-görbének nevezzük’ – Hal R. Varian: Mikroökonomia középfokon – Akadémiai Kiadó, MERSZ https://mersz.hu/dokumentum/dj164mk__253 – Osman P.).

A II. részben a narratív közgazdaságtan alaptételeit veszem sorra, amelyek irányt adhatnak a gazdasági narratívákkal kapcsolatos gondolatainknak, és segíthetnek megelőzni, hogy tévútra sodródjanak. Az emberek többségének például fogalma sincs arról, hogy léteznek bizonyos örökzöld narratívák, amelyek idővel átalakulnak, ’mutálódnak’, amitől az egykor erős történetek új erőre kapnak.

A III. részben kilenc örökzöld narratívát mutatok be – például az emberek megbízhatóságával, a takarékossgal vagy az állások bizonytalanságával kapcsolatosan –, amelyről már bizonyították, hogy képes befolyásolni fontos gazdasági döntéseket.

A IV. részben a jövőbe pillantva arra a kérdésre keresem a választ, vajon hová juttatnak minket a narratívák napjainkban, és miféle jövőkutatás segíthetne, hogy még jobban megismerjük és megértsük őket.

A könyv végén található Függelékben pedig összekapcsolom a narratívák elemzését a betegségek terjedésének orvosi elméletével.”

„A sikeres gazdasági narratíva példája: a bitcoinsztori – egyrészt azért, mert nagyon gyorsan és nagyon széles körben terjedt el, másrészt azért, mert alapvető gazdasági változásokat eredményezett szerte a világon. Azon túl, hogy sokakban felébresztette a valódi vállalkozói szellemet, jót tett a vállalkozói bizalomnak is – legalábbis egy ideig.” – „Valódi vállalkozói szellem és bizalom”? Azt nem igazán a spekulatív ügyletek világában élik ki, s nem is ott hasznos a gazdaságok és társadalmak számára.

„A bitcoin narratívájában csupa olyan történetet találunk, amelyben a főhős az inspirációval teli, kozmopolita fiatal, az antihős pedig az unalmas bürokrata. Ezek sajátos történetek a vagyronról, az egyenlőtlenségről, a fejlett információs technológiáról, és titokzatos, érthetetlen szakszavakkal vannak teli. A bitcoinjárvány sokak számára inkább egy meglepetéssorozat volt, amely egyre nagyobb csodálkozást váltott ki. Már a megjelenése is komoly meglepetés volt, majd ahogy egyre nagyobb tömegek figyeltek fel rá szerte a világon, jöttek az újabb és újabb meghökkentő dolgok. Egy ponton a bitcoinok összértéke meghaladta a 300 milliárd dollárt. A bitcoinnak azonban csak akkor van értéke, ha az emberek értéket tulajdonítanak neki, ahogy azt a hívek is készséggel elismerik. Hogyan tudott a bitcoin értéke a nulláról 300 milliárd dollárra nőni mindössze néhány év alatt?” – Amióta a pénzhasználat letért az olyan pénzek alkalmazásáról, amelyeknek az anyaga alkotta az értéket – arany, ezüst –, valójában minden pénznek az értékét az emberek beléjük vetett bizalma adja (ún. fiat money). Más-ként mitől lenne értéke egy papírcetlinek vagy egy elektronikus jelsorozatnak? A középkori itáliai bankárok váltóinak az adta az értékét, hogy elterjedt: valóban beváltják azokat. A Bank of England esetében törvény írta elő, hogy névértéken el kell fogadni azt általa kibocsátott „pénzt”, de *a tényleges megerősítő tapasztalatok híre biztosította az elfogadást*. Ebben tehát a bitcoin sem különbözik az elektronikus számlapénztől. 300 milliárd dollár összérték? Ez a bitcoin pillanatnyi piaci árán történő értékelést jelenti, ami minden, csak nem valós – csupán virtuális érték. Emlékezzünk: a híres-hírhedt dot.com buborék összeomlásával a becslések szerint 8 ezer milliárd dollárnyi virtuális érték párologott el. Mindez viszont semmit sem változtat a bitcoin narratíva példaértékén, sőt, inkább erősíti azt. Épp *a narratíva ereje*: a Tesla autók narratívája nagyon erős, mert az autózás teljes megújítását sugallja a 21. század követelményeinek megfelelően. E hetekben a hír nyomán, hogy a Tesla bitcoint vásárolt, és mérlegeli, hogy autóit bitcoinért is árulja, az árfolyama 47 ezer dollárra ugrott.

A narratíva ereje: „A kriptovalutáknak egy impozáns matematikai elmélet adja az alapját, de ez az elmélet sem nevezi meg, mi az, ami miatt az emberek értéket tulajdonítanak nekik, illetve elhiszik, hogy mások is értékesnek tartják.” – Valójában az elmélet csak a működés technikáját teremti meg. Amíg a „történetek” valószínűsítik, hogy jó esély van a nyereséges eladásra, a spekulatív befektetők venni fogják – *ez nem elmélet kérdése, hanem a piaci gyakorlaté, amelyet a narratíva közhírré tesz.*

A működés lélektanához: „A bitcoin hívei számára nincs nagyobb sértés, mint azt mondani, hogy ez pusztán spekuláció. Gyakran érvelnek azzal, hogy az a közösségi támogatás, amelyet a bitcoin kap, alapjában véve semmiben sem különbözik sok egyéb dolog közösségi támogatásától. Példaként említik az aranyat, amelynek hosszú évezredek óta rendkívüli értéket tulajdonítanak az emberek, de akár értéktelennek is tarthatták volna, ha az arany helyett mást kezdenek pénzként használni. Az emberek elsősorban azért tartják értékesnek az aranyat, mert azt látják, hogy mások is értéket tulajdonítanak neki.” – „A közösségi támogatás, amelyet a bitcoin kap” nagyon is különbözik a hasonló támogatásoktól, olyannyira, hogy való-

színűleg nem is nevezhető annak. A közösségi támogatás régi jelenség: vallásos, kulturális és társadalmi intézményeket is segített így, a maga javára, a közösségük. Ma is van ilyen. A bitcoint azonban egyértelműen az anyagi érdekeltség tartja életben. A monetáris arany értékét sem valamiféle közösségi támogatás teremtette meg és tartja fenn, hanem a szintiszta anyagi érdek. Ebben meghatározó szerepe van e fém különleges tulajdonságainak, amelyek alkalmassá teszik a pénzügyi szerepére. Viszonylagos ritkasága, amelynek köszönhetően általában kevésbé kell attól tartani, hogy a kínálat lerontja az értékét; különleges minősége, fénye, megmunkálhatósága; nagy fajsúlya (szállíthatósága) és kémiai stabilitása; s nem utolsósorban, hogy már az ókor óta közkézen forgó legendák és történetek tudatosítják az értékét. Így lehet az arany a kincsképzés narratívájának egyik legfontosabb hőse.

Korunkban két nagy narratíva küzd egymás ellen az elfogadásért: a globális társadalmi-gazdasági-kulturális integrációé, amelytől hívei egy minőségileg jobb jövőt várnak az emberiség számára, másrészt a lokális közösségekben folytatódó fejlődése. Igencsak érdekes, hogyan jeleníti ezt meg Shiller az új globális léptékű pénznem kapcsán:

„Bitcoin – belépő a világgazdaság porondjára. Különös átmeneti időszak az emberiség történelmében, amelyben élünk, amikor is sok sikeres ember egy tágabb kozmopolita kultúra részesének tekinti magát. Olykor úgy tűnik, hogy a nemzetállamoknak egyre kisebb a jelentőségük ambiciózus terveinkben. *A bitcoinnak nincs nemzetisége, ami vonzóan demokratikus és nemzetközi jelleget kölcsönöz neki.* (Megjegyzendő, hogy általános használata erősen csökkentené az egyik fontos nemzetgazdasági eszköz, a monetáris politika lehetőségeit – Osman P.) Hiszen a nemzetek felettség narratívájából azonnal adódik a gondolat, hogy egyetlen kormány sem képes hatalmat gyakorolni felette, vagy gátat vetni a terjedésének. Ezzel szemben a történelem nagy alakjainak képmásával díszített, jó öreg papírpénzből *csak úgy süt az idejélmúlt nacionalizmus, ami csak a veszteseknek való.* A papírpénz majdnem olyan, mint egy mini nemzeti lobogó – a nemzetiségünk jelképe. Akinek bitcointárcája van, az máris világpolgárnak érezheti magát, aki – bizonyos értelemben – mentálisan is független a hagyományos társulásoktól.”

„*A bitcoin és az anarchizmus: A narratív közgazdaságtan sokszor meglepő összefüggésekre derít fényt. A múltban kutakodva a 19. században erősödésnek induló anarchizmusban találhatjuk meg a bitcoinjárvány mögött álló érzelmek eredeti forrását.*” – Igencsak érdekes felvetés, Shiller ki is fejté – érdemes elolvasni! S ne tévedjünk: amiért mindezt idehoztuk, az egyáltalán nem egy egzotikus pénznem ismertetése. A bitcoinról és általában a pénzről elmondottak kitűnő betekintést adnak a főtémába, a narratívák gazdasági szerepébe.

Abszolút hiteles narratíva szerint nagyon is ajánlatos megmaradni azok közt a terjedelmi határok közt, amelyeken így is túl járunk. Ezért már csak pár szilánk:

Konziliencia („holisztikus” megközelítés) és epidemiológia: „A narratív közgazdaságtanról való elmélkedésem kalandos utakra vitt: felfedeztem a konziliencia (consilience) fogalmát. A kifejezés a különböző tudományágak ismereteinek egységét, összhangját jelenti, különösen a természettudományok és a bölcsészettudományok között.

Több mint 100 éve az orvostudomány matematikai modelleket alkalmaz a járványok terjedésének leképezésére. Ennyi idő alatt nagyon sokat fejlődött ez a terület, így bőven van lehetőség az alkalmazására a közgazdaságtan területén is. Az epidemiológia nem egyetlen univerzális modellt dolgozott ki. Számos különböző modellje van a legkülönbébb körülményekre, és ez – ahogyan azt majd az elkövetkező fejezetekben látni fogjuk – *központi eleme ennek a könyvnek*. Akik részletesebben is megismerkednének ezekkel a matematikai modellekkel, és szeretnék megtudni, hogyan alkalmazhatóak a gazdasági narratívákkal kapcsolatban, lapozzanak a könyv végén található Függelékhez, és olvassák el az erről szóló rövid összefoglalót!

A közgazdászok együttműködése más tudományágak kutatóival minden bizonnyal forradalmasítaná a közgazdaságtant. Különösen fontos lenne az epidemiológusok elgondolásaiba és megközelítéseibe bepillantást nyerni, hiszen modelljeikkel képesek előre jelezni a járványok jövőbeli lefolyását, és azt is meg tudják mondani, hogyan állíthatók meg. Ahogyan az a következő fejezetből kiderül, a közgazdászok ezeknek az epidemiológiai modelleknek a tanulmányozásával javítani tudnának a saját modelljeiken és előrejelzéseiken. A közgazdaságtan és az epidemiológia házassága lesz az első példa ebben a könyvben a konzilienciára.”

Járványok és narratívák: Shiller vázolja a járványok felívelésének és visszaszorulásának alakzatát és azok valószínű mechanizmusát, és: „[e]gyelőre még rejtély, hogyan és miért tör ki egy járvány épp az adott helyen és időben, de ugyanilyen titokzatos az is, miért kezd hanyatlani, miután elérte a csúcst. A fertőzési és a gyógyulási ráta alakulásában is számos tényező játszik egyszerre szerepet, közülük a legtöbbet nehéz dokumentálni is.

*Ugyanezt a modellt alkalmazhatjuk a gazdasági narratívák esetében is. A történetek embe-
réről emberre, személyesen, telefonon és a közösségi médián keresztül egyaránt terjednek. Vagy egyik hírügynökségről a másikra, egyik beszélgetős műsorról a másikra is, minthogy ezek is követik egymás történeteit. Nem mindig olyan egyértelmű tehát, mi indította el a járványt, de a fertőzés folyamata alapvetően ugyanolyan, mint a vírusoké. Az orvosi modell gyógyulási és halálozási adatait (vagy egyszerűen a gyógyulási változót) a kifejlesztendő gazdasági modellben az érdeklődés elmúlására vagy a felejtésre vonatkozó adatok váltják fel. A gazdasági narratívák terjedése ugyanazt a mintázatot követi, mint a betegségeké: kezdetben folyamatosan emelkedik a fertőzöttek száma, akik egy ideig tovább terjesztik a narratívát, majd eljön a felejtés időszaka, csökken az érdeklődés, és egyre kevesebben mesélik tovább a történetet. A betegségek és a narratívák járványában ugyanazok az alapelvek fedezhetők fel: a fertőzési rátának meg kell haladnia a gyógyulási rátát ahhoz, hogy egyáltalán járványról lehessen beszélni.” S mert mindezekben gyakran több tényező is szerephez jut, a kifejtés következő lépései a narratívák összjátékai, a konstellációik és konfluenciáik.*

„Tőzsdemámor c. könyvemben tucatnyi olyan tényezőt és narratívát szedtem össze, amelyek mind egyszerre léptek működésbe, és hatásukra az Egyesült Államokban soha nem látott magasságokba emelkedtek a tőzsdei árfolyamok, majd a csúcs után nem sokkal beütött a krach.” – A dot.com buborékról van szó. Érdekes elem e listán „a republikánus dominancia”: vajon mekkora szerepe van a bekerülésében az elemző (gazdaság) politikai meggyőződésének? S általában is, mekkora a szerepe ennek a makroelemzésekben?

„*Miért terjednek vírusszerűen bizonyos narratívák?* Nehéz pontosan megmondani vagy adatokkal alátámasztani, mi az oka annak, hogy néhány gazdasági narratíva vírusszerűen terjed a világban, míg a többi a feledés homályába vész. *A válasz mindig a gazdasági körülményekkel kölcsönhatásban lévő emberi tényezőben rejlik.* Amikor ugyanis az emberi elmék hálózata kiválasztja, mely narratívák terjedjenek el, néhány egyszerű és kiszámítható szabályszerűségtől eltekintve leginkább úgy viselkedik, mint egy véletlenszám-generátor.” – „Kiválasztja”? Ez tudatos reagálásra utal – valóban az van? Lehetséges magyarázatnak tűnik, hogy spontán reagálások összecsengése keletkezteti: ha azok a hálózat „erős” csomópontjaiban keletkeznek, onnan szétterjednek, s ha elég sok van belőlük, eléggé elosztva a hálózaton, létrejön a „ragály” – és ebben nincs semmi tudatos. Persze tudatosan is lehet ragályt kelteni, ahogy arra számtalan példa van, közéletben, politikában, gazdaságban vagy épp divatban. Steve Jobs dizájnjának üzenete a végletekig letisztult egyszerűség. (Walter Isaacson: Steve Jobs – HVG Könyvek, 2011, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2012/1. sz.) Ennek részben nagyon is tudatosan generált narratívája hódította meg az Apple-felhasználók nagy hányadát.

És mindez még csak a narratívák ebbéli narratívájának az eleje.

Dr. Osman Péter